

آثار تربیتی نماز بر جوانان از دیدگاه نقلی

فاطمه خواجه زاده^۱

چکیده

نماز به عنوان یکی از ارکان اصلی دین اسلام است. این مقاله با هدف شناسایی آثار تربیتی نماز بر جوانان از دیدگاه منابع نقلی (قرآن کریم و روایات معصومین علیهم السلام) انجام شده است. روش تحقیق به صورت کتابخانه‌ای و با رویکرد توصیفی-تحلیلی است و داده‌ها از متون دینی استخراج شده و مورد بررسی قرار گرفته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نماز، فراتر از یک تکلیف عبادی، دارای کارکردهای تربیتی جامع در ابعاد فردی و اجتماعی است. بر اساس منابع نقلی، مهم‌ترین این آثار عبارت‌اند از: تقویت روحیه معنوی و اخلاقی، ایجاد مصونیت در برابر آسیب‌ها و انحرافات دوران جوانی و کمک به رشد و تعادل همه‌جانبه شخصیت است. این پژوهش بر آگاهی‌بخشی به نسل جوان درباره این کارکردها به عنوان عاملی برای بازتعریف جایگاه نماز و کاهش آسیب‌های اجتماعی تأکید می‌کند. در تحقیق حاضر نتایج زیر حاصل شده است:

الف) ایمان حقیقی، موجب تقویت روحیه معنوی و اخلاقی جوانان می‌شود.

ب) نماز، مصونیت جوانان را در برابر آسیب‌ها و انحرافات افزایش می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: تربیت، جوانان، نماز

۱. سطح ۲، حوزه علمیه فاطمه الزهرا (سلام الله علیها) کوی علوی. fatemehkhajehzadeh400@gmail.com

مقدمه

نماز به عنوان یکی از ارکان اساسی دین اسلام، دارای جایگاه ویژه‌ای در زندگی مسلمانان است. این عبادت نه تنها به عنوان یک فریضه دینی شناخته می‌شود، بلکه آثار تربیتی فراوانی بر جوانان دارد. با توجه به تأکیدات دینی و آموزه‌های اسلامی، نماز می‌تواند عاملی مؤثر در شکل‌دهی شخصیت و رفتار جوانان باشد.

جوانان به عنوان آینده‌سازان جامعه، نیازمند راهنمایی و تربیت صحیح هستند. نماز به عنوان یک عمل عبادی روزانه، فرصتی برای ارتباط با خداوند و تجلی ارزش‌های اخلاقی فراهم می‌کند. در متون دینی، به ویژه در قرآن کریم و احادیث و روایات اهل بیت اطهار (علیهم السلام)، به آثار مثبت نماز بر روح و روان جوانان و نحوه تأثیر آن بر رفتارهای اجتماعی و فردی اشاره شده است.

این مقاله به بررسی آثار تربیتی نماز بر جوانان از دیدگاه نقلی می‌پردازد و تلاش دارد تا اهمیت این عبادت را در تقویت ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی در نسل جوان نمایان سازد. با توجه به نقش حیاتی نماز در تربیت درست جوانان، شناخت بیشتر این آثار می‌تواند راهگشای تحولات مثبت در جامعه باشد. در این پژوهش سعی شده است، پاسخ پرسش‌های زیر داده شود:

۱. نماز در اصطلاح چیست؟

۲. مفهوم نماز در متون دینی چگونه بیان شده و چه جایگاهی در تربیت جوانان دارد؟

۳. نقش تربیتی نماز در تقویت فضایل اخلاقی و اجتماعی در جوانان از نگاه روایات چیست؟

۴. چگونه نماز می‌تواند به جوانان کمک کند تا هویت معنوی خود را شناسایی و تقویت کنند؟

مفهوم شناسی نماز

نماز در قرآن بیش از هر عبادتی تکرار شده و هیچ عبادتی در قرآن به اندازه نماز، ذکر آن به میان نیامده است. ریشه واژه نماز در فارسی از لفظ پهلوی (نماک) گرفته شده و آن هم به نوبه خود از ریشه باستانی "نم"؛ به معنی "خم شدن و تعظیم کردن" مأخوذ است که به تدریج بر معنی "صلاة" یعنی عبادت ویژه مامسلمانان اطلاق گردیده است.^۱ در زبان عربی، معادل نماز، «صَلَوَةٌ» است که از ریشه «ص ل و» گرفته شده است.

در اشتقاق معنوی نام "صلوة" در میان اهل لغت اختلاف نظر وجود دارد:

(۱) صلوة از "دعا" مشتق شده است،^۲ و به معنای تبریک و تمجید می باشد و گفته شده نماز را به خاطر دعاهایی که در آن وجود دارد "صلوة" نامیده اند.^۳ (وَالصَّلَاةُ الَّتِي هِيَ الْعِبَادَةُ الْمَخْصُوصَةُ أَصْلُهَا الدُّعَاءُ وَاسْمُ هَذِهِ الْعِبَادَةُ بِهَا كَتَسْمِيَةِ الشَّيْءِ بِاسْمِ بَعْضِ مَا يَتَضَمَّنُهُ)^۴

(۲) صلوة به معنی "کمک خواهی" "صلیت العود علی النار" چوب یا عصا را به کمک آتش، نرم و راست کرد^۵ و چون مشتمل بر کمک خواهی از خداست به این نام نامیده اند چرا که انسان با استعانت از خداوند و نماز نرم و انعطاف پذیر می گردد.^۶

۱. خزائلی، احکام قرآن، ص ۳۳۸

۲. جمعی از مؤلفین، المعجم الوسیط، ج ۱، ص ۵۲۲

۳. راشدی، نماز شناسی، ج ۱، ص ۷۵

۴. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ۲۹۳.

۵. فرهنگ لاروس، ترجمه سید حمید طبیبیان، ج ۲، ص ۱۳۲۹.

۶. راشدی، همان، ص ۷۶

(۳) صلوٰۃ به معنی "بزرگداشت و تعظیم" چنان چه لفظ "نیم" در کلمه نماز به همین معنی است.^۱

(۴) صلوٰۃ به معنی "زیارت" چنان چه از امام علی (علیه السلام) در تفسیر "قد قامت الصلوٰۃ" آمده است که حضرت فرمود: یعنی وقت زیارت و دیدار رسید.^۲

(۵) صلوٰۃ به معنای رحمت می باشد^۳ چنانچه خداوند در سوره احزاب می فرماید: (اِنَّ اللّٰهَ وَ مَلَائِكَهٗ يُصَلُّوْنَ عَلٰی النَّبِیِّ یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَیْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِیْمًا) همانا خداوند و فرشتگان او بر پیامبر درود می فرستند. راغب می نویسد: اصل "صلاة" برای دعا بوده بر نماز که بخشی از اجزای آن دعا است اطلاق گشته.^۴ صاحب قاموس هم به دنبال دیدگاه مرحوم علامه طباطبائی رحمه الله "صلاة" را به معنای توجه و انعطاف گرفته است و افعالی را که مسلمانان با آن کیفیت خاص انجام می دهند، نیز یکی از مصادیق توجه و انعطاف به خداوند می داند.^۵ این واژه در اصطلاح بر عبادتی مخصوص با کیفیتی خاص اطلاق می شود.^۶ و نیز صلاتی که به خداوند نسبت داده شده، به معنای رحمت و بهره خداوند در حق مؤمنان است.^۷

نماز، عبادتی است دارای اذکار و افعال خاص که با نیت قربت (یعنی تنها برای اطاعت از فرمان خدا و تقرب به سوی او به صورت روزانه در اوقات معین از شبانه روز در ۵ وقت (صبح، ظهر، عصر، مغرب، عشا) اقامه می شود که بر نقش نظم بخشی و تذکر دائمی آن تأکید دارد. نماز محوری ترین عمل عبادی در اسلام است. نماز ترکیبی از گفتار (مانند قرائت حمد و سوره، تهلیل، تسبیح) و افعال (مانند قیام، رکوع، سجود، قنوت) است. این ترکیب، آن را به عبادتی جسمانی-روحانی تبدیل کرده است.

۱. را شدی، نمازشناسی، ص ۷۵

۲. ملکی تبریزی، اسرار الصلوٰۃ، ص ۱۱۵

۳. را شدی، همان، ص ۷۵

۴. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن

۵. قرشی، قاموس قرآن، ج ۴، ص ۱۴۸-۱۴۹

۶. همان، مفردات الفاظ القرآن،

۷. طباطبائی، تفسیر المیزان، ج ۱۶ ص ۳۳۵

تقرب به خداوند، هدف نهایی آفرینش و غایت سیر روحانی انسان است. این مفهوم محوری، به معنای نزدیک شدن به ذات اقدس الهی از طریق عبادت خالصانه، تهذیب نفس و عمل صالح برای کسب رضایت اوست؛ اکنون که مفهوم کلی تقرب روشن شد، با توجه به این مقدمه وارد بحث اصلی می شویم:

۱- تقرب به خدا

نماز به عنوان برترین عبادت در اسلام، نقش تربیتی بی بدیل، در تقرب جووانان به خداوند متعال دارد. ما در عبادت می گوییم: قُرْبُهُ اِلَى الله یعنی چه؟ تقرب به خداوند یعنی چه؟ علی از آن عبدها و بندهایی است که به این خداوندگاری نائل شده است. اما اشتباه نکنید، خیال نکنید این عبودیت که نتیجه اش خداوندگاری و تسلط است، نتیجه اش خودبینی و غرور و منیت هم هست؛ ابداً، خودبینی با عبودیت سازگار نیست. آن بنده ای که بندگی کند برای ربوبیت، کارش به جایی نمی رسد. عبودیت جز تذلل و خاکساری چیز دیگری نیست. علی علیه السلام در مناجات های خودعرض می کند: خدایا! کفی لی فخرًا انْ اَکونَ لَکَ عَبْدًا وَ کفی لی عِزًّا انْ تَکونَ لی رَبًّا. خدایا! این افتخار برای من بس که بنده تو باشم و این عزت و شرافت برای من بس که تو رب و خداوندگار و پروردگار من باشی. ما برای علی (علیه السلام) خیلی مقامات قائل هستیم و باید هم قائل باشیم. علی که این چنین محبوب است به خاطر عبودیت است.^۱

امام صادق (علیه السلام) می فرمایند: «اَقْرَبُ ما یَکونُ العَبدُ الی الله - و هو ساجدٌ، سَجْدَه، با تأکید بر تواضع و فروتنی، به تربیت اخلاقی جووانان کمک می کند و آن ها را از تکبر و خودخواهی دور می سازد. تقرب به خداوند در قرآن به عنوان غایت اصلی عبادت مطرح شده است. نماز به عنوان برجسته ترین مصداق این تقرب محسوب می شود: «وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي» و نماز را برای یاد من برپا دار.^۲ آقامه نماز، بارزترین جلوه عبودیت در برابر خداوند است (فاعبدنی و أقم الصلوه)^۴ تردیدی

۱. مطهری، آزادی معنوی، ص ۵۲

۲. شیخ صدوق، ثواب العمال و عقاب العمال، ج ۱، ص ۳۴

۳. طه: ۱۴

۴. همان: ۱۴

۷- ولایت پذیری

ولایت‌پذیری جوانان یکی از موضوعات مهم در آموزه‌های دینی است. نماز به عنوان ستون دین، نه تنها رابطه انسان با خدا را تقویت می‌کند، بلکه نقش تربیتی اساسی در پذیرش ولایت الهی و تبعیت از اولیاء الله دارد. در بررسی ارتباط میان نماز و ولایت اهل بیت (علیهم السلام) و اشاره به روایات موجود در این زمینه در برخی از روایات، نویسندگان معتقد است پس از تکبیر نماز، نوبت به قرائت سوره حمد و توحید می‌رسد. تمام سوره حمد، با عترت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در ارتباط است. وی در فصل سوم، این ارتباط را در تک تک آیات این سوره و سوره توحید، بررسی کرده است.^۱ ارتباط تشهد و سلام و تسبیحات اربعه با اهل بیت (علیهم السلام) اشاره شده است. نویسندگان ارتباط تشهد نماز با امامت و ولایت اهل بیت (علیه السلام) روشن دانسته، زیرا در تشهد نماز، حتما باید به رسالت پیامبر (ص) شهادت و گواهی دهیم و پس از آن، به پیامبر و آل او، درود و صلوات بفرستیم.^۲ از دیدگاه شیعه شرط پذیرش اعمال قبول ولایت است و این مطلب در روایات نیز آمده است: امام سجاد (علیه السلام) به نقل از رسول الله (صلی الله علیه و آله) فرموده که آن وجود مقدس (صلی الله علیه و آله) فرموده اند: قسم به آن کس که جان محمد (صلی الله علیه و آله) در دست او است اگر بنده ای در روز قیامت عمل هفتاد پیغمبر را بیاورد خداوند از او نپذیرد تا خدا را به ولایت من و اهل بیت (علیهم السلام) دیدار کند.^۳ امام صادق (علیه السلام) هم فرموده است: نخستین چیزی که از بنده به هنگامی که در پیشگاه خدا می‌ایستد، پرسیده می‌شود از نماز و زکات و روزه و حج و از ولایت ما اهل بیت (علیهم السلام) است که اگر اقرار به ولایت ما کرده و بر آن مرده باشد نماز و روزه و زکات و حجش پذیرفته می‌شود و اگر در پیشگاه خدا بر ولایت ما اقرار نکند خداوند چیزی از اعمالش را نخواهد پذیرفت.^۴ پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرموده اند: «النظر الی وجه امیر المؤمنین علی بن ابیطالب عبادة و

۱. محققان، ارتباط زیبای نماز با اهل بیت علیهم السلام، ص ۴۳

۲. همان، ص ۱۴۶

۳. مفید، أمالی، ص ۱۱۵

۴. مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۷، ص ۱۶۷

ذکره عبادۀ ولا یقبل الله ایمان عبد الا بولایته والبراءة من اعدائه». نگاه ک.ردن به چهره امیرالمؤمنین علی(علیه السلام) عبادت، و یاد او عبادت است. و ایمان کسی جز با دوستی با او و بیزارى جستن از دشمنان او پذیرفته نمی شود^۱

پیام دین به انسان ها این است که راه نجات از غم و اندوه، ایمان به خدا است که به انسان آرامش و نشاط می بخشد.براین اساس به این موضوع می پردازیم:

۸- شادی و نشاط

نماز به عنوان یکی از ارکان اصلی دین اسلام، تأثیرات مثبت بسیاری بر زندگی جوانان دارد که یکی از این تأثیرات تربیتی، ایجاد نشاط و شادی است. در منابع نقلی (روایات و آیات قرآن) به ارتباط نماز با شادابی روح و روان اشاره شده است. نماز با ذکر خداوند موجب آرامش قلب می شود و این آرامش، بستر اصلی نشاط و شادی است. قرآن می فرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» کسانی که ایمان آورده اند و دل‌هایشان به یاد خدا آرام می گیرد؛ آگاه باش که با یاد خدا دل‌ها آرامش می یابد.^۲ ذکر خداوند که در نماز تجلی می یابد باعث آرامش قلب می شود و این آرامش، پایه اصلی شادی درونی است. پیامبر میفرماید: «جُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ» نور چشم من در نماز است.^۳ نماز برای پیامبر (صلی الله علیه وآله) مایه شادابی و نشاط بوده است و این حالت تربیتی می تواند برای جوانان نیز الهام بخش باشد. بنابراین، نماز با یادآوری قدرت و رحمت الهی، امیدواری را در جوانان افزایش می دهد. قرآن می فرماید: «وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ» «از صبر و نماز یاری بجوئید». نماز به عنوان عاملی برای استعانت از خداوند، امید و شادی را در دل جوانان زنده نگه می دارد. نماز نه تنها یک تکلیف شرعی، بلکه منبع انرژی روحی و روانی برای جوانان است.

۱. گنجی شافعی، کفایة الطالب، ص ۲۱۴

۲. رعد: ۲۸

۳. کلینی، الکافی، جلد ۵، ص ۳۲۱

۴. بقره: ۴۵

نتیجه گیری

نماز به عنوان رکن اصلی دین اسلام، نقشی بسیار مهم در زندگی جوانان ایفا می کند و تأثیرات آن در جنبه های مختلف تربیتی، معنوی، اجتماعی و روانی قابل مشاهده است. این فریضه الهی به عنوان بهترین وسیله برای تقرب به خداوند، ارتباط عمیقی میان بنده و خالق برقرار می کند و منبع اصلی عزت نفس و احساس ارزشمندی در جوانان می باشد. با ادای نماز، جوانان خود را در محضر خداوند متعال احساس می کنند و به این ترتیب، توانایی خود را در مدیریت چالش های زندگی ارتقا می دهند. نماز همچنین با ارائه آرامش و طمأنینه، به کاهش هیجانات منفی و اضطراب در زندگی جوانان کمک می کند. به علاوه، یاد خداوند از طریق ذکر و عبادت، روحیه جوانان را تقویت کرده و فرصتی برای رشد اخلاقی و اجتماعی فراهم می آورد. محبت نسبت به اهل بیت (علیهم السلام) و پیروی از آموزه های آنها، جوانان را به سوی پذیرش مسئولیت ها و تعهدات اجتماعی هدایت می کند. ارتباطات عمیق و معنوی نماز با ولایت این بزرگواران، سبب می شود تا نسل آینده به ارزش های الهی پایبند بوده و به خدمت به جامعه متعهد شوند.

ترویج فرهنگ نماز در میان جوانان به رشد معنوی و افزایش سلامت روحی آنان کمک می کند، تا به ساختن جامعه ای سالم، منجر شود. با بهره گیری از آموزه های ناب نماز و شناخت درست از این فریضه، می توانیم به آینده ای روشن و معنادار دست یابیم.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

منابع فارسی:

۱. راشدی، حسن، نماز شناسی، تهران، ستاد اقامه نماز، چاپ دوازدهم، ۱۳۸۶ ه.ش.
۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، تهران، مرتضوی، چاپ دوم، ۱۳۷۵ ه.ش.
۳. محققان، رضا، ارتباط زیبای نماز با اهل بیت علیهم السلام، چاپ اول، ۱۳۹۶ ه.ش.
۴. ملکی تبریزی، جواد، اسرار الصلوة، مترجم رجب زاده، رضایی، جا، پیام آزادی، چاپ چهاردهم، ۱۳۹۰ ه.ش.
۵. مطهری، مرتضی، آزادی معنوی، بی جا، صدرا، چاپ پنجاه و هشت، ۱۳۹۰ ه.ش.
۶. موسوی خمینی، روح الله، صحیفه امام، تهران، جماران؛ صبح ۰۸ شهریور ۱۳۶۵ ه.ش. جلد ۲۰، از صفحه ۱۲۴ تا صفحه ۱۳۰
۷. مهیار، رضا؛ فرهنگ ابجدی (عربی، فارسی)، تهران، اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۶ ه.ش.
۸. نراقی، احمد، معراج السعاده، قم، زهیر، ۱۳۸۶ ه.ش.

منابع عربی

۹. آمدی تمیمی، عبدالواحد، غرر الحکم و درر الکلم، قم، دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۴۱۰ ه.ق.
۱۰. البروجردی، سید حسین، جامع الاحادیث الشیعه، تهران: مطبعه المساحه، ۱۳۸۰ ق. = ۱۳۴۰ ه.ش.
۱۱. حرآملی، محمد بن الحسن، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، بی تا

۱۲. دیلمی، حسن ابن محمد، **إرشاد القلوب**، تحقیق: سید هاشم المیلانی، قم، شریف الرضی چاپ دوم، ۱۴۰۹ ه. ق.
۱۳. القرشی، باقر شریف، **حیاء الامام الحسین علیه السلام**، ایران - قم، مدرسه العلمیه الایروانیه، ۱۴۱۳ ق = ۱۹۹۲ م، چهارم
۱۴. شیخ صدوق، محمد بن علی، **ثواب العمال و عقاب العمال**، قم، دار الشریف الرضی للنشر، چاپ دوم، ۱۴۰۶ ه. ق.
۱۵. کلینی، محمد بن یعقوب. کافی، محقق و مصحح: غفاری، علی اکبر، آخوندی، محمد، **دار الکتب الاسلامیه**، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ه. ق.
۱۶. طباطبایی، محمد حسین، **تفسیر المیزان**، لبنان - بیروت، نشر مؤسسه اعلمی، ۱۳۵۲ ه. ش.
۱۷. طبری صغیر، محمد بن جریر، **دلائل الامامه**، قم، دارالذخائر، ۱۳۸۳ ق / ۱۹۶۳ م
۱۸. مجلسی، محمدباقر، **بحار الانوار**، مؤسسه الوفاء، الطبعة ۲، ۱۴۰۳ ه قق ۱۹
۱۹. مصطفوی، حسن، **التحقیق فی کلمات القرآن الکریم**، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، چاپ اول، ۱۳۶۰ ه. ش.
۲۰. _____، **مصباح الشریعة**، تهران، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، چاپ اول، ۱۳۶۰ ه. ش.
۲۱. نوری الطبرسی، حسین، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، بی تا